

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

EVOLUȚII INSTITUȚIONALE, RENTE POLITICE ȘI TOTALITARISM ÎN
ROMÂNIA SOCIALISTĂ

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. ADRIAN MIROIU

Doctorand:

ADRIAN-CONSTANTIN DUMITRU

București 2021

CUPRINS

INTRODUCERE	6
CAPITOLUL I REGIMUL COMUNIST DIN ROMÂNIA – INTERPRETĂRI ÎN PARADIGME DIFERITE - TOTALITARISMUL	11
1.1. TOTALITARISMUL – FUNDAMENTE TEORETICE ȘI CONCEPTUALE	11
1.2. O PRIVIRE MAI ATENTĂ ASUPRA TEORIEI DESPRE TOTALITARISM A HANNEI ARENDRT.....	13
1.3.FRIEDRICH ȘI BRZEZINSKI.....	36
1.4.REFLECȚII ASUPRA MODELULUI LUI ARENDRT	38
1.5.ALTE ABORDĂRI ALE SOCIALISMULUI.....	41
1.5.1. CELE ZECE TEORII ALE LUI DANIEL BELL.....	42
1.5.2. ABORDAREA GRUPURILOR DE INTERESE.....	46
1.5.3. ABORDAREA CORPORATISTĂ.....	47
1.5.4. INTERPRETAREA BIROCRATICĂ ȘI „NOUA CLASĂ”	51
1.5.5. DOUĂ CERCETĂRI APLICATE.....	54
1.6.REGIMUL COMUNIST DIN ROMÂNIA SUB LUPA TOTALITARISMULUI ÎN RAPORTUL TISMĂNEANU	55
1.7. NAȚIONALISM ȘI CULTURĂ POLITICĂ ÎN SOCIALISMULUI ROMÂNESC.....	64
1.8.CONCLUZII	66
CAPITOLUL II TEROARE ȘI REFORMĂ – SOCIALISMUL CLASIC	67
2.1. JANOS KORNAI, SOCIALISMUL CLASIC ȘI TRANZIȚIA DE LA TEROARE LA REFORMĂ.....	70
2.1.1. TEROAREA GUVERNATĂ DE IDEOLOGIE	79
2.1.2. TRANZIȚIA DE LA SISTEMUL CLASIC ȘI METAMORFOZA TERORII.....	85
2.1.3 SOCIALISMUL REFORMAT	90
2.1.4 CAZUL PARTICULAR AL ROMÂNIEI.....	93
2.2 CONCLUZII.....	97
CAPITOLUL III UN MODEL INSTITUȚIONAL AL SOCIALISMUL	98
3.1. FUNDAMENTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE INSTITUȚIONALISMULUI ECONOMIC	99
3.1.1. INSTITUȚIONALISMUL ECONOMIC	103
3.1.2. INSTITUȚIILE CA REGULI ȘI INSTITUȚIILE CA ECHILIBRE	111

3.1.3. ALTE ABORDĂRI INSTITUȚIONALE.....	115
3.2. SOCIALISMUL ȘI INSTITUȚIILE SALE	119
3.3. PIERDEREA CREDIBILITĂȚII INSTITUȚIONALE ȘI INSTITUȚII NEIMPUSE .	124
3.4. CONCEPTE CONEXE – RENTE POLITICE ȘI „RENT-SEEKING”	129
3.5. PARTIDUL COMUNIST ÎN SOCIETATEA RENT-SEEKING-ULUI.....	136
3.6. CONCLUZII.....	139
CAPITOLUL IV EVOLUȚIA PARTIDULUI COMUNIST CA ORGANIZAȚIE	
EXTRACTIVĂ DE RENTE	141
4.1. PARTIDUL ÎNTRE 1945 ȘI 1948 – DE LA IEȘIREA DIN ILEGALITATE LA CALITATEA DE MARE PROPRIETAR	143
4.2. CONSOLIDAREA ECONOMICĂ	153
4.2.1. JUSTIFICAREA EXISTENȚEI GOSPODĂRIEI DE PARTID ÎN DOCUMENTELE INTERNE ALE PARTIDULUI.....	158
4.3. PARTIDUL COMUNIST LA APOGEUL PUTERII SALE	162
4.3.1. STAREA ECONOMICĂ A PARTIDULUI ȘI RELAȚIA CU STATUL ÎN ULTIMELE MOMENTE ALE REGIMULUI	169
4.4. FUNCȚIA SOCIALĂ A PARTIDULUI. CREDIBILITATE INSTITUȚIONALĂ ȘI COERCIȚIE	176
4.5. CONCLUZII.....	181
CAPITOLUL V CONCLUZIILE TEZEI	183
BIBLIOGRAFIE.....	184

REZUMAT

„În multe cazuri, noi trebuie să alegem între informarea exactă a instituțiilor de Stat și interesele bănești ale Partidului” – acest scurt citat cules dintr-un document de partid de la finalul anilor '40 (Arhivele Naționale ale României, Fondul C. C. al P. C. R., Secția Gospodăria de Partid, dosar nr. 1/1948, p. 3), într-o perioadă în care Partidul Comunist tocmai ce își începea lunga „ședere” la conducerea României încapsulează aproape perfect nu numai natura acestei formațiuni politice, dar poate fi o descriere bună pentru cei peste 40 de ani de „socialism”. Pe de altă parte, o astfel de frază emblematică poate fi înțeleasă în multiple sensuri de cercetători din paradigme sau „școli de gândire” diferite.

Pentru actuala paradigmă dominantă în studiul regimului de dinainte de 1989, cea a totalitarismului, o astfel de frază poate fi o justificare pentru „vocația totalitară” a partidului, aflat în acapararea resurselor necesare pentru transformarea sa în așa-zisul „partid-stat” sau „stat total”. Din alt punct de vedere, un astfel de citat ar putea să prezinte puțin interes pentru o cercetare din perspectiva totalitarismului, această abordare fiind mai puțin interesată de aspecte economice sau de relația partidului cu statul, de vreme ce le consideră ca fiind două entități care se confundă între ele sau care au „fuzionat” efectiv.

Dintr-o perspectivă mai ideologică, el ar putea fi folosit pentru a justifica natura „anti-națională” a partidului, care arată că se angajează în acțiuni împotriva țării și a populației. De cealaltă parte, dacă abordarea pe care am folosi-o ar fi una mai degrabă economică, acest citat ne-ar oferi o înțelegere ceva mai diferită a fenomenului și a ceea ce a reprezentat partidul comunist în istoria României – am putea vedea partidul ca pe un actor economic interesat mai mult de maximizarea propriului profit și de obținerea unui monopol generalizat. În același timp, dacă abordarea pe care am folosi-o ar fi și de natură instituțională, am deveni mai interesați de felul în care partidul profită de unele reguli din societate, unele poate slab puse în aplicare, care îi permit să-și atingă acest scop.

Încercând să înțelegem într-un sens instituțional acest citat, am lua „informarea exactă a instituțiilor de Stat” drept o regulă, posibil formal-codificată, pe care partidul alege, cu bună-știință

să o ignore. De aici înainte, întrebarea fundamentală care rămâne este de ce alege, totuși, partidul să ignore această regulă sau instituție. Pentru a răspunde la ea avem nevoie de instrumente de feluri diferite față de cele folosite în abordarea totalitară, instrumente care cred că ne pot oferi răspunsuri importante dacă vrem să înțelegem această perioadă din istoria României. Desigur, poate unele întrebări vor rămâne fără răspuns, la altele poate abordarea totalitară va putea oferi răspunsuri mai bune. La altele poate există alte abordări care sunt mai capabile decât cele două laolaltă să găsească răspunsuri. Dincolo de toate acestea, însă, e important să privim lucrurile din prisma mai multor abordări și să găsim care dintre ele este mai capabilă să ofere o înțelegere bună a diferitelor fenomene ce țin de această perioadă.

Deși nu este o abordare deloc nouă, instituționalismul economic a fost rareori folosit pentru a cerceta aspecte ale societății românești, fie ele fenomene istorice sau actuale, în ciuda faptului că, după părerea mea, ea are un potențial imens pentru a da răspunsuri la întrebări legate de felul în care arată sau a arătat societatea românească, nu numai individual dar și în ansamblul și în contextul socio-politico-economic al Europei de Est. Persistentele decalaje economice dintre cele două jumătăți ale Europei reprezintă de foarte multă vreme un subiect de cercetare important al abordărilor instituționale economice, iar pentru România acest subiect de cercetare poate avea o mare importanță, mai ales în sensul în care acest decalaj nu numai între Est și Vest dar și între țările Estului Europei între ele, reprezintă o preocupare constantă în perioada de după căderea Cortinei de Fier. Mai mult decât atât, în România încă ne confruntăm cu moștenirea instituțională a perioadei dictaturii, ea lăsând urme adânci în multiple aspecte ale societății românești post-decembriste. Într-o încercare de a înțelege fenomene actuale și felul în care societatea românească arată astăzi, o posibilă direcție de cercetare este reinterpretarea perioadei regimului comunist.

Astfel, miza acestei lucrări este nu doar de a „sparge” „monopolul” explicativ și teoretic al abordării totalitare în studiul regimului monopartid din România dintre 1947 și 1989, ci și de a încerca să o treacă prin filtrul mai multor abordări, una dintre ele fiind chiar cea a totalitarismului. Desigur, opțiunea mea rămâne pentru abordarea instituționalismului economic, la care mă voi referi pe larg în ultima parte a lucrării și pe baza căreia îmi voi construi modelul explicativ și cercetarea. Până acum, prea puține lucrări de cercetare au încercat să treacă perioada discutată printr-un filtru altul decât ce al abordării totalitarismului sau vreunei alte variații a acestuia. Pornind de la acest număr redus de cercetări științifice care să se „abată” de la abordarea

totalitarismului, cred că o abordare economică și instituțională în cercetarea perioadei este extrem de importantă și oferă noutate domeniului. Desigur, mă refer acum doar la cazul particular al cercetării în ce privește regimul din România, nu la fenomenul mai larg al regimurilor din Europa de Est. Lucrări care cercetează regimurile monopartid din abordări non-totalitare există și produc concluzii foarte interesante. Amintesc cărțile lui Antoni și Bartłomiej Kaminski (*An Institutional Theory of Communist Regimes* sau *The Collapse of State Socialism – The case of Poland*), care tratează din perspectivă instituțională cazurile Poloniei și altor țări din Europa de Est, inclusiv Uniunea Sovietică; sau abordarea mercantilistă a statului sovietic a lui Peter Boettke și Gary Anderson. Elementul de noutate al tezei nu ține, însă, doar de folosirea unei abordări ceva mai puțin utilizate în studiul regimurilor comuniste, dar și de cercetarea unor aspecte care până acum au fost ignorate sau tratate destul de lacunar – de exemplu finanțarea partidelor comuniste, în cazul acestei lucrări, finanțarea Partidului Comunist Român sau diferitelor forme pe care le-a luat de-a lungul perioadei, natura explicit economică, în sensul de corporație, a partidului și funcțiile sociale pe care le îndeplinea el în cadrul unei societăți care se reconstruia din punct de vedere instituțional pentru a servi intereselor sale economice.

Așadar, teza este structurată în patru capitole consistente, fiecare dintre capitole fiind separat în sub-capitole relevante pentru tema centrală a fiecărui capitol. Fiecare capitol va conține un subcapitol scurt de concluzii.

În Capitolul I voi explora abordarea totalitarismului cu un accent mai mare pe modelul Hannei Arendt (1979), referindu-mă inclusiv critic la principalele sale asumții. Mă voi referi, de asemenea, mai pe scurt, la modelul lui Friedrich și Brzezinski (1967). Pe acestea două le consider paradigmatică și esențiale pentru abordarea mai largă, ele fiind cele care au popularizat și termenul, abordarea generală dar și principalele caracteristici ale totalitarismului. În finalul capitolului analizez critic Raportul Tismăneanu, documentul oficial realizat de „Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste în România” și care reprezintă felul în care statul român actual se raportează oficial la trecutul său. Am considerat că este important pentru a mă raporta la abordarea totalitară să iau în vedere și acest document, el fiind, practic, o „manifestare” a abordării dominante a domeniului.

În Capitolul II analizez o altă abordare influentă în cercetarea regimurilor comuniste – abordarea lui Janos Kornai (1992), care delimitează regimurile socialiste în două tipuri, în funcție

de faza existenței lor în timp – sistemul clasic, sistemul timpuriu, unul mai degrabă bazat pe represiune și brutalitate a statului în relația sa cu cetățeanul, care seamănă mult cu o abordare în sensul totalitarismului, și sistemul reformat, de la mijlocul și finalul perioadei de existență a regimului, în care are loc o relaxare și o modificare a principalelor coordonate de guvernare ale regimului. Abordarea lui Kornai poate fi considerată o perspectivă „de mijloc” între cea a totalitarismului și cea instituțională pe care o abordez în finalul lucrării.

În Capitolul III analizez principalele fundamente teoretice și concepte ale instituționalismului (North, 1990; (Caballero și Soto-Oñate, 2015), enumerând, de asemenea, diferite tipuri de abordări instituționale și felul în care acestea încearcă să explice diferite aspecte ale societăților și politicii. Mă refer, astfel, pe larg la instituționalismul economic (North și Thomas, 1973), abordare care formează și nucleul argumentului final al tezei, iar apoi, pe scurt, la instituționalismul istoric și la instituționalismul de tip rational-choice. De asemenea, mă refer și la instituțiile definite ca echilibre sau la instituțiile definite ca reguli. În a doua parte a capitolului construiesc un mod teoretic explicativ de factură instituțională al socialismului, dar preluând și concepte precum cel de *rentă politică*¹ (Krueger, 1974; Tullock, 2005). Modelul este menit să fie o interfață pe baza căreia realizez partea de cercetare efectivă din ultimul capitol, dar și o „coagulare” a conceptelor din abordarea instituțională pe care le folosesc pentru a interpreta perioada regimului comunist din România.

În Capitolul IV fac analiza unei serii de documente ale partidului pe baza abordării instituționale și a modelului explicativ construit în capitolul precedent. În construirea acestei părți finale a cercetării am consultat și analizat documente de la Arhivele Naționale ale României, majoritatea fiind cele care aparțineau de secția economică a partidului comunist, așa-zisa Gospodărie de Partid. Prin această analiză finală intenționez să demonstrez capacitatea explicativă a modelului construit în capitolul III dar și al abordării instituționale în ansamblu, atunci când vine vorba de cercetarea regimului comunist din România. În principiu, capitolul final are ca scop obținerea unor concluzii mai generale cu privire la funcționarea regimului monopartid în România, la principalele sale caracteristici și la situația economică a partidului și a țării pe parcursul perioadei. Așa cum precizăm în prima parte a acestui mic capitol introductiv, foarte puține lucrări

¹ Folosit în lucrare mai des sub numele din limba engleză de rent-seeking, acesta fiind numele folosit în general în literatură, încercând să evit confuziile care ar putea apărea.

de cercetare au încercat să studieze partidul și regimul dintr-o perspectivă economică, mai ales făcând referire la formele de finanțare ale partidului, multe dintre documentele citate oferind informații foarte interesante legate de evoluția partidului nu doar ca organism politic, ci și ca organism economic, aspect despre care consider că a fost chiar mai important de-a lungul existenței sale, inclusiv din punctul de vedere al partidului ca organizație. Până la urmă, încă de la sfârșitul anilor '40, când partidul de-abia ce își începea perioada de dominație în societatea românească, obiectivul său de a se transforma într-o corporație economică dominantă, era deja explicat fără a lăsa loc de prea multe confuzii.

BIBLIOGRAFIE

- Arendt Hannah. 1979. *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt Brace & Company, New York.
- Caballero Gonzalo și Soto-Oñate. 2015. *The Diversity and Rapprochement of Theories of Institutional Change: Original Institutionalism and New Institutional Economics*. Journal of Economic Issues, vol. 49, nr. 4, pp. 947-977.
- Friedrich Carl și Brzezinski Zbigniew. 1967. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Frederick A. Praeger, New York.
- Kaminski Antoni. 1992. *Institutional Theory of Communist Regimes: Design, Function, and Breakdown*. ICS Press.
- Kaminski Bartłomiej. 1991. *The collapse of state socialism. The case of Poland*. Princeton University Press, New Jersey.
- Kornai Janos. 1992. *The Socialist System. The Political Economy of Socialism*. Oxford University Press, Oxford.
- Krueger Anne. 1974. *The Political Economy of the Rent-Seeking Society*. American Economic Review, vol. 64, nr. 3, pp. 291-303.
- North Douglass și Thomas Robert Paul. 1973. *The Rise of the Western World, A New Economic History*. Cambridge University Press.
- North Douglass. 1990. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tullock Gordon. 2005. *The Rent-Seeking Society*. Liberty Fund.

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

- Fond 2522 – CC al PCR Secția Gospodăria de Partid (1922-1965)
 - Dosar nr. 1/1948 Raport privind resortul financiar al C. C. al P. M. R. referitor la administrarea unui nr. de 143 de întreprinderi, proprietatea partidului sau arendate